
Wstęp

Ryc. 1. Pocztaówka z Raciborza z motywami patriotycznymi

W latach 2014-2018 obchodziliśmy setną rocznicę I wojny światowej. Prawie we wszystkich europejskich – i nie tylko – państwach można było zaobserwować wzmożone zainteresowanie tym tematem, co zaowocowało przeróżnymi działaniami: konferencjami, projektami badawczymi, dokumentacjami czy wydawnictwami. W Raciborzu, podobnie jak w całej Polsce, sprawa wygląda nieco inaczej. Kolektywna świadomość historyczna tego okresu nie jest zbyt żywa i silna, jest nieco skrzywiona, ma zabarwienie legionowo-niepodległościowe, co wypacza znacznie całościowy obraz epoki. Nie mamy więc powodów do zadowolenia. Nasze społeczeństwo, niebędące jeszcze w wielu aspektach w pełni obywatelskim, nie wykształciło potrzeby pielęgnowania wspólnej pamięci historycznej, czegoś, co jest niezbędne w funkcjonowaniu narodu, zbliża ludzi, daje poczucie tożsamości z innymi i buduje więzi międzyludzkie. Obiektywną narrację historyczną można skonstruować tylko na podstawie solidnych badań historycznych, co w konsekwencji umożliwi eliminowanie stereotypów, walkę z populizmem i nacjonalizmem, z tzw. „wiecznie wczorajszymi” oraz likwidowanie w końcu zakłamania okresu komunizmu.

I wojna światowa była apoteozą mieszczańskiej Europy, a zarazem początkiem końca rządów i dominacji Europy na świecie. Była też powodem rozpadu wielkich monarchii Hohenzollernów, Habsburgów czy Romanowów, a także resztek imperium osmańskiego¹.

To właśnie ta wojna jest kluczowym wydarzeniem do zrozumienia XX wieku – wszystkie następujące po niej wielkie i krwawe wydarzenia są w zasadzie jej bezpośrednim wynikiem. Bez zrozumienia tego faktu nie zrozumiemy historii całego XX wieku², co gorsze, będziemy bardziej podatni na przeróżne, czasem niebezpieczne, teorie w tym zakresie.

Przypatrując się uważnie dziejom ludzkości, możemy stwierdzić, że wiek XX nie był jakimś fenomenem jeżeli chodzi o konflikty militarne. Od wieku XV mieliśmy do czynienia z ekspansywną polityką krajów europejskich, także z początkami pewnych procesów globalizacyjnych, wciąganiem do konfliktów zbrojnych coraz większej liczby państw. Przykładem mogą tu być: wojna o sukcesję austriacką, wojna siedmioletnia czy wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej³.

¹ *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, red. Hirschfeld Gerhard, Krumeich Gerd, Renz Irina, Padeborn, München, Wien, Zürich, 2009, s. 15.

² *Der Erste Weltkrieg*, red. (doradztwo historyczne) Krumeich Gerd, Berlin 2004, s. 7.

³ Segesser Daniel, Marc, *Der Erste Weltkrieg in globaler Perspektive*, Wiesbaden 2013, s. 9.

Ludzkość, w głównej mierze zaś rządzący państwami, była (a w zasadzie jest do dziś) oślepią dążeniem do władzy i pieniędzy, przesiąknięta do tego ekspansjonizmem, militarystką, imperializmem oraz nacjonalizmem⁴.

Istnieje bardzo wiele powodów i przesłanek do tego, aby uważać I wojnę za pierwszy w pełni światowy konflikt. Nie tylko dlatego, że właśnie Europa dała impuls do globalizacji, ale także dlatego, że stąd wyszły procesy rewolucjonizujące transport i komunikację, dynamiczny rozwój techniki, masowe, przełomowe w wielu dziedzinach wynalazki, które otworzyły walczącym państwom nowe możliwości, zarówno w gospodarce, jak i prowadzeniu działań wojennych, które zaciążyły i miały decydujący wpływ na przebieg konfliktu⁵.

Większość historyków jest zgodnych co do tego, że I wojna światowa jest centralną cezurą w najnowszej historii ludzkości, może też być uważana za centralny element współczesnego kryzysu cywilizacyjnego. Wojna ta nie jest już postrzegana tak, jak było to powszechne jeszcze w latach 20. zeszłego wieku, czyli jako swoisty kataklizm czy klęska żywiołowa, która, jak orkan, spowodowała ogromne spustoszenia i śmierć milionów ludzi. Dzisiaj widać wyraźnie, że wojna ta była wywołana świadomie, tak jak zaplanowane było bezlitosne jej prowadzenie, zaś zakończono ją dopiero wówczas, kiedy wyczerpano całkowicie wszystkie rezerwy ludzkie i materiałowe⁶.

Część historii Raciborza, związana z I wojną światową, została zupełnie zapomniana. Pamięć o tamtych wydarzeniach przywołują tylko bliscy poległych oraz pomniki postawione ku ich czci, które odbudowano w ostatnim 20-leciu po tym, jak komuniści próbowali je doszczętnie zniszczyć, tak samo zresztą jak pamięć o poległych. Co gorsze i zupełnie niezrozumiałe, większość animatorów i badaczy dziejów lokalnych, także samorządowców, nie interesuje się zbytnio tym ważnym dla lokalnej społeczności problemem.

Chcielibyśmy podziękować bardzo wielu osobom, bez których zaangażowania, rad, wszelkiej pomocy ta książka nie zostałaby napisana i wydana. Dziękujemy z całego serca państwu: Halinie Misiak, Sonii Ciupke, Dariuszowi Wiśniewskiemu oraz naszemu przyjacielowi z Niemiec z bratniej parafii Chrystusa Króla z Essen, Berndtowi Grotgutowi za trud i wielkie zaangażowanie w korektę wersji niemieckiej. Podziękę składamy dziesiątkom osób starszych i młodszych, które w przeróżny sposób nam pomogły, powierzając nam zasoby swoich rodzinnych archiwów, zachęcając i dopingując w pracy nad książką. Korzystaliśmy ze zbiorów rodzinnych wielu osób: Rity Bednarskiej, Gurgena Gadaczika, Róży Grabki, Urszuli Kalus, Kamila Kotasa, Paula i Marii Lorenz, Karola Magiery, Piotra Paskudy, Henryka Sowika, Brunona Stojera, Rudolfa Borinskiego, Tomasz Burbana oraz wielu uczniów CKZiU nr 2 Mechanik w Raciborzu.

Wszystkim bardzo, bardzo dziękujemy.

⁴ Więcej na ten temat w odniesieniu do historii Niemiec w: *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648-1939*, red. Papke Gerhard, Petter Wolfgang, München 1983, s. 24-32.

⁵ Segesser Daniel, Marc, *Der Erste Weltkrieg in globaler...*, s. 10.

⁶ Tamże, s. 12.

Racibórz i ziemia raciborska przed wielką wojną

Ryc. 2. Raciborski dworzec kolejowy wybudowany w roku 1848. Kolej dotarła do Raciborza dwa lata wcześniej.

Racibórz (niem. Ratibor, czes. Ratibor) jest górnośląskim miastem leżącym w Polsce, w województwie śląskim. Miasto ma przebogata historię. Ludzie mieszkają na tej ziemi od setek tysięcy lat. Tylko w naszej erze tereny te zasiedlały przeróżne plemiona germańskie. Około 15 wieków temu przybyły tu plemiona słowiańskie, mieszając się z pierwotną ludnością. W średniowieczu mieliśmy na Śląsku oraz w Europie Środkowo-Wschodniej do czynienia z tzw. wielką kolonizacją niemiecką. W ostatnim tysiącleciu Racibórz, tak jak większość Śląska, wchodził w skład wielu organizmów państwowych – Państwa Wielkomorawskiego, monarchii czeskich Przemysławów, monarchii Piastów, królestwa Czech, monarchii Habsburgów, od 1740 (1742) Prus, później państwa niemieckiego, po II wojnie światowej większość terenu Śląska oddano pod administrację Polsce.

Według opisu miasta sporządzonego w drugiej połowie XVIII wieku przez Friedricha Augusta Zimmermanna, Racibórz był w 2 poł. XVIII wieku małym miasteczkiem. W roku 1745 mieszkało tutaj 2073 mieszkańców⁷. Dziesięć lat później było ich 2050, w roku 1765 – 2410, w roku 1775 – 2572, zaś w roku 1783 2860⁸. Na początku XIX wieku, w roku 1801, Racibórz liczył 3058 mieszkańców. Liczbę 5000 przekroczył w roku 1825 (5315)⁹. W okresie Wiosny Ludów miasto zamieszkiwało ponad 8000 osób. Liczbę 10000 przekroczone w roku 1859 (10231)¹⁰.

Z 16 śląskich miast, które w roku 1809 liczyły więcej niż 3500 mieszkańców, tylko Racibórz i Prudnik leżały na Górnym Śląsku¹¹.

W latach 1805-1907 liczba mieszkańców Raciborza wzrosła dziesięciokrotnie – do około 33000. Racibórz rozrastał się także terytorialnie. Pierwszy krok poza mury miejskie uczyniono w roku 1860, przyłączając dawną osadę przygodową Nowe Zagrody do miasta, którego ludność wzrosła tym samym do ponad 11000 osób. Pod koniec 1867 roku mieszkało tu 14571 osób¹². W Raciborzu znajdowały się 724 budynki mieszkalne, w których żyło 2579 rodzin oraz 241 osób samotnych. Spis powszechny, przeprowadzony 1 grudnia 1871 roku, wykazał, że Racibórz miał 15332 mieszkańców, z czego 7867

⁷ Zimmermann Friedrich August, *Beytraege zur Beschreibung von Schlesien*, t. 3, *Beschreibung des Oppelnschen Kreises*, Brieg 1784, s. 187. Augustin Weltzel w *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibor 1881, s. 430 podaje stan ludności miasta w roku 1749, cztery lata później, w wysokości 1564 osób. Liczba ta nie wydaje się w pierwszej chwili wiarygodna, bowiem przez cztery lata, bez większych epidemii, wojny lub innego kataklizmu nie mogło ubyc w mieści 25% ludności. Jak się jednak wydaje, Zimmermann w swej statystyce z roku 1745 dodał wszystkie osoby należące do stacjonującego od niedawna w Raciborzu garnizonu pruskiego, czyli żołnierzy ich rodziny, służbę, urzędników itp.

⁸ Tamże.

⁹ Weltzel Augustin, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibor 1881, s. 430.

¹⁰ Tamże, s. 431.

¹¹ Loewe Viktor, *Oberschlesien und der preußische Staat*, t. 1, 1740-1815, Breslau 1930, s. 76.

¹² Por. *Die Gemeinden und Gutsbezirke der Provinz Schlesien und ihre Bevölkerung. Nach den Urmaterialien der allgemeinen Volkszählung vom 1. Dezember 1871 bearbeitet und zusammengestellt vom Königlichen Statistischen Bureau*, Berlin 1874, s. 358.